

LUXUSNÍ KAROLÍNSKÁ PRŮVLEČKA A NÁKONČÍ Z KOSIČEK, OKR. HRADEC KRÁLOVÉ

Nad'a Profantová

1. ÚVOD

Díky užívání detektorů kovů přibývá ojedinělých nálezů. Ty často působí v méně poznaných regionech překvapivě, a stvrzují tak vědomí o nerovnoměrné znalosti různých mezoregionů a též různém zaměření archeologie v různých oblastech (nedostatek odkrytých hrobů z raného středověku na Hradecku či na Malé Hané cf. Profantová – Vích 2008 apod).

Z katastru Kosičky, z prostoru zaniklé středověké osady Třesice jižně obce a jižně Bystřice i Třesického potoka a severně Třesického rybníka pochází nález lité luxusní průvlečky¹ (obr. 1; zaměření: 50.17336°N a 15.56015°E). Jen o něco málo východněji (50.17317°N a 15.56055°E) byl učiněn další detektorový nález, tentokrát neúplného nákončí doby avarské. Oba předměty se od ostatních povrchových nálezů z tohoto prostoru liší datováním, proto se jimi zabýváme samostatně.

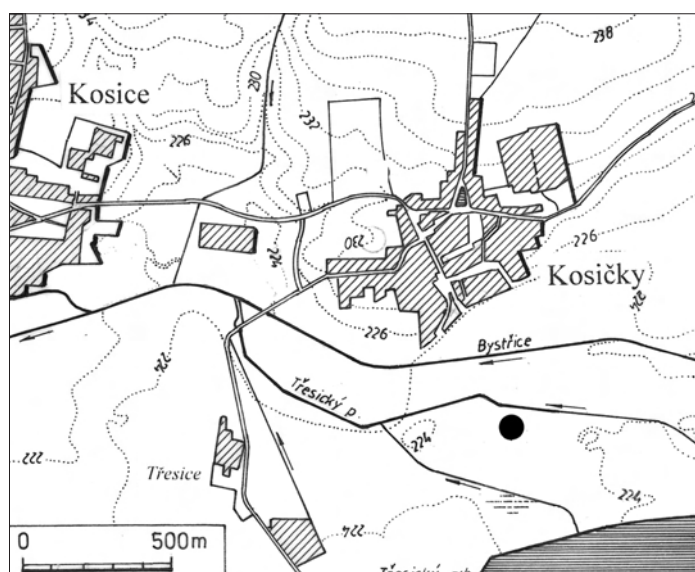
2. POPIS PŘEDMĚTŮ

1. Silně zclacená oválná průvlečka zdobená vrubořezem. Výzdoba tvoří symetrický motiv se středovým uzlíkem, od něž vybíhají srdcovitě uspořádané úponky, vždy s jedním srpkovitým lístkem vedle hlavního. Prostor doplňují tzv. ondřejské křížky. Rub je mírně prohnutý, hladký a úchyt tvoří tenký pásek. Max. š. 27 mm, v. 22 mm. Obr. 2:1. Zesponu byl k průvlečce zřejmě lehce příkorodovaný plech, též zclacený. Po vyjmutí ho bylo možné jednoznačně určit jako část pozlacené úchytné destičky přezky; zachoval se na něm jeden nýtek. Rámeček přezky se nedochoval. Zlomek je široký 21 mm. Obr. 2:2.

2. Neúplné lité nákončí s prolamovanou liliovitou výzdobou s jedním uzlíčkem ve středu a dvěma výběžky pro nýty. Pod výběžky je malé obdélné vhloubené pole. Kování je vyrobeno vcelku. Obr. 2:4.

Obr. 1. Kosičky, okr. Hradec Králové, poloha nálezů. Kresba J. Minarčíková. Vlevo: poloha lokality na mapě ČR

1 Nález studenta z Univerzity Hradec Králové J. Skaly, kterému velmi děkuji za možnost analýzy.

3. RFA ANALÝZA

Rentgenovou fluorescenční analýzu soupravy 1 (přezka a průvlečka) provedl M. Fikrle z ÚJF AV ČR, v. v. i., v Řeži u Prahy. Výsledky analýzy průvlečky ukazují, že základem je slitina mědi obsahující malá procenta cínu a olova, ale nedá se s jistotou říci, že se jedná o bronz, neboť předmět byl měřen pouze na povrchu (plocha o velikosti 0,2 mm) průvlečky. Povrchová úprava předmětu odpovídá jednoznačně zlacení pomocí amalgámu (dochovaný poměr zlata ke rtuti je přibližně 9 : 1). Destička byla mnohem hůře zachovaná. Analýzy ukázaly, že se jedná o slitinu mědi, a to zřejmě vyšší kvality než v předchozím případě, opět s amalgámovým zlacením s obdobným poměrem zlata a rtuti jako v předchozím případě. Složení jádra předmětů nemohlo být stanoveno.

4. ANALÝZA A DATOVÁNÍ

Výzdoba průvlečky má přesnou analogii jak na Moravě, tak i ve vzdálené Anglii. Luxusní průvlečka shodná ve výzdobě i tvaru pochází ze Starého Města, z pohřebiště Na Valách, z hrobu 114/51, kde ležela u pánevní kosti asi šestnáctiletého jedince (zde *obr. 2:3*; *Hrubý 1955*, 194, tab. 80:7). Jedná se o typický karolínský motiv i techniku (cf. *Capelle 1976* - např. *Domburg, Zeeland*).

Pro datování staroměstského hrobu 114/51 je největší oporou karolínská průvlečka, zajímavý je její výskyt spolu s olověným závažím (*Hrubý 1955*, 506). Mladí dospívajícího znamenalo, že ji nevlastnil a nenosil dlouho. Nevíme ovšem, byla-li v oběhu předtím v oblasti karolínské (pokud by šlo o import), stejně tak netušíme, zda nebyl do hrobu uložen předmět starší, kupříkladu zděděný. Průvlečka z Kosiček se s tou ze Starého Města shoduje v detailu i rozměrech, pocházejí zřejmě ze stejné dílny. Navíc kombinace s plechovou destičkou přezky ukazuje základní funkční užití.

Trochu podobná je i výzdoba menšího nákončí z hrobu 223/51 též ze Starého Města (*Hrubý 1955*, tab. 80:4), hrob je datován na základě tausíů zdobeného meče a ostruh se svisle uspořádanými nýty obdobně - do 1. poloviny 9. století či dokonce snad do závěru 8. století (*Klanica 1990*, 60). Ve složitější verzi se pak výzdoba vyskytla na nákončích z hrobu 22 v Modré a z hradiště Bojná I (zde *obr. 2:5*; *Bača - Turčan 2007*, obr. 3). Jedná se buď o karolínské importy nebo jejich velmi kvalitní napodobeniny. Pro chronologii je důležitý právě hrobový celek ze Starého Města. Pochází ze skupiny hrobů se silným karolínským vlivem; ty z nich, které obsahují zbraně, ostruhy či celou určitelnou garnituru (223/51, 224/51, 116/51, 21/AZ) pocházejí nespíše již z 1. poloviny 9. století,² hrob 21/AZ již ze závěru 8. století.

Obdobně hrobový celek z Modré, ač na kostelním hřbitově, je datovatelný díky spoluvýskytu s pozdně avarským nákončím do 1. třetiny, maximálně poloviny 9. století (*Profantová 1992*, Taf. 32B; podobně *Klanica 1990*). Jedná se tedy o karolínskou pásovou ozdobu z 9. století, nalézanou v Čechách i na Moravě. Shoda, jde-li o přímý import, či napodobeninu, není ani u zmiňovaného nákončí z Modré; za napodobeninu jej považuje i T. Cappelle (1968, 240). Nahrává tomu i již zmíněný nález dalšího shodného kusu v Bojně. To však nevylučuje, že se jako exkluzivní předmět, pokud nejde jen o náhodnou ztrátu cizince, užívala dlouhou dobu, a tedy ještě i v 10. století (známe druhotně upravované kusy s dlouhým oběhem - např. nákončí s trojlístkem ze Žatce - *Čech 2004*, obr. na s. 66, či z Hradska u Mšena - *Lutovský 2013*). Náš kus však byl funkční, a tak délku jeho oběhu nemůžeme blíže určit.

Nákončí opasku (*obr. 2:4*) patří k běžným typům závěru doby avarské, paralely má jak v Mikulčicích (*Profantová 1992*, Taf. 24:11), tak v drobnějším provedení v Českém Meziříčí (*Profantová 2014*, obr. 2). Pro datování hlavního užívání ozdoby jsou důležité hrobové nálezy z Komárna-Váradyho ul., H 21, a Komárna-Hadovců, H 24 (*Čilinská 1982*, tab. X:1 a XVI:1, 6, 7). Tam se vyskytlo s kováními - falérami s průvlečkou - zdobenými rytou rostlinnou výzdobou na puncovaném pozadí. Ty se vyráběly ve 2. polovině 8. století, nejmasověji pak v poslední třetině 8. století. Faléry jsou obdobami nálezů z Blatnice, ze samého přelomu 8. a 9. století (*Profantová 1992*, Taf. 35). Tam lze časově klást i výrobu našeho nákončí, k jeho archeologizaci mohlo dojít ještě později. Každopádně se jedná o nejstarší raně středověký nález na zmíněném katastru.

S výhradami lze uvažovat o tom, že obě kování se na lokalitu dostala s jistým odstupem, nákončí zřejmě v první třetině, maximálně polovině 9. století, průvlečka pak spíše v jeho závěru či později.

2 Luděk Galuška nedávno poukázal na početnější skupinu hrobů se ženskými šperky 1. poloviny 9. století na témže pohřebišti (*Galuška 2013*).

Obr. 2. Průvlečka (1, 2) a nákončí (4) z Kosiček a jejich analogie (3 Staré Město, hrob 114/51, 5 Bojná). Kování z Libčan, okr. Hradec Králové (6). Podle V. Hrubého (3) a V. Turčana (5), ostatní – kresba L. Raslová

5. ABSENCE SOUDOBÉHO OSÍDLENÍ NA LOKALITĚ (?)

Lokalita Kosičky nebyla podrobně zkoumána, proběhly tu jen opakované povrchové sběry, včetně užití detektoru kovů. Podle keramiky uložené v Muzeu východních Čech v Hradci Králové bylo za nejstarší raně středověké osídlení na katastru dosud považováno až osídlení z 11. století (R. Bláha – ústní sdělení). Ovšem podle neověřených informací měl nalézt jeden amatér při melioracích v 60. letech 20. století též keramiku z cca 9. až 1. poloviny 10. století,³ což by na lokalitu vrhalo jiné světlo a odpovídalo době, kdy se nejspíše obě kování dostala do země.

Je zřejmé, že starší horizonty osídlení mohou být někdy překryty silnějšími mladšími komponentami. To by však mohl ověřit až archeologický destruktivní výzkum. Soudobé osídlení z 9. století ale zachycujeme na sousedním katastru Mlékosrb v podobě depotu železných předmětů včetně datovatelné misky slezského typu (*Profantová – Kašpárek 2012*, obr. 4, 5). Východním směrem potom známe pohřebiště „na lesních pasekách“ v Libčanech se 32 hroby v řadách po 12, odkryté před rokem 1847. Některé z nich obsahovaly malé esovité náušnice, dnes uložené v muzeu v Hradci Králové, které lze datovat do 10. století. Alespoň jednu nádobu a soubor tří kování lze datovat do 9. století (*Profantová – Lutovský 1996*),⁴

3 Informace J. Skaly, kterému děkuji. Svědectví Vladimíra Šterby z Kosiček, který se předmětných meliorací zúčastnil, z ledna 2014: „Kamarád zlomky tenkrát vezl do Prahy, datovali je do 9. až 10. století. Sřepky zůstaly neznámo kde, ale ne v Praze.“

4 Je zřejmé už podle řadového uspořádání, že část pohřebiště vznikla až v 10. století Nejspíše do 2. pol. 11. stol., ne-li na přelom 11. a 12. stol., patří záušnice o větším průměru 30 mm (cf. *Benešová 1995*). Nelze tedy zcela vyloučit, že by výše uvedené nálezy z 9. století přece jen pocházely z mohylníku vzdáleného 80 m v lese na úpatí kopce „Obec“, kde sondař mnohem později p. Tomský. Je otázka, jestli je možné tyto vztahy dodatečně vyřešit, vedle řadového pohřebiště mohl být i starší hrob či několik hrobů. O nálezu dvou kostrových hrobů v r. 1926 při silnici za kostelíkem píše J. Böhm (*Archeologická databáze Čech 522/78*). U jedné lebky mělo být 9 menších bronzových záušnic.

do hrobu/ů se nejspíše dostaly v jeho druhé polovině. Z Libčan-Zádušního lesa pak pochází pocínované prolamované, jinak spíše bronzové kování, které je patrně jakýmsi derivátem pozdně avarské a karolínské produkce z 9. století (nález z r. 2011), a poblíž se našlo též jedno další pozdně avarské opaskové kování – destička přezky zdobená kruholistou úponkou (obr. 2:6). Ani tady není zatím k dispozici větší keramický soubor, který by s nálezy souvisel. V zádušním lese při potůčku, na stráni ke Hvězdnici, pak mělo být po r. 1846 prokopáno šest mohyl, snad z doby hradištní (V. Krolmus, lidské kosti, zlomky keramiky apod.– cf. *Sklenář 1992*, 120, záznam 361/2).

Někdy se opravdu vyskytne mimořádný nález mimo dobře zachytitelný kontext. Často se jedná o ztrátový kontext v lese, či jen mimo osadu. Takový příklad představuje např. nepublikovaná karolínská zlacená ostruha ze Skorkova ve středních Čechách či avarské kování z Liščína/Goldbergu u Litoměřic (*Profantová – Rypka 2010*), v našem případě ale prozatím alespoň nálezy v Libčanech představují výraznější doklad osídlení doplňující evidenci kostrového pohřebiště v poloze nejspíše související s dálkovou komunikací.

6. ZÁVĚR

Kování z pozdní doby avarské se na lokalitu nejspíše dostalo až v 1. třetině či polovině 9. století, neboť je poškozené. Mohlo sloužit i jako zásoba kovu na přetavení.

Když jsem nedávno shrnula poznatky o karolínských importech a jejich napodobeninách, zdůraznila jsem jejich vazbu na distribuci moci, tedy konkrétně na významná hradiště (*Profantová 2011*, 97). Východní Čechy byly zastoupeny v souhrnu méně než střední Čechy a Kolínsko. Nedávno jsem publikovala honosnou tuzovanou průvlečku z hradiště Češov ze stejné doby jako ta z Kosiček (*Profantová 2012*, obr. 2)⁵ či spolu s D. Víchem honosný zlacený vrchlík z Choceňska ještě většího stáří (*Profantová – Vích 2012*).

Další nálezy zůstávají nepublikované. Nyní částečně zaplňujeme onu mezeru. Překvapivé nejsou nálezy jako takové, spíše fakt, že se jedná o předměty ztrátové, bez úzké vazby na hradiště, uvažovat lze snad o souvislosti s trasami komunikací.⁶ Vazbu na možnou komunikaci by nejspíše podpořil i depot železných předmětů z Mlékosrb; šlo by zhruba o trasu vedoucí do Jaroměře a dál do Polska. Další trasa pak vedla přes Malou Hanou na Moravu (*Profantová – Vích 2008*). Zda se k nám průvlečka dostala přímo ze západu, jak může napovídat nepublikovaný nález bronzového trojlístého karolínského kování objeveného nedaleko Vraclavi, či zprostředkovaně přes Moravu, zatím nerozhodneme.

Zlacená průvlečka patří mezi několik nejhonosnějších kusů v Čechách, hned za nálezy z Kolína, Kouřimi a Libice. Indikuje pohyb velmožů v oblasti a ukazuje, že karolínská móda se uplatnila stejně tak v Čechách, jako na Moravě. Ve východních Čechách představuje dosud nejvýznamnější publikovaný doklad z 9. století.

LITERATURA

- Bača, R. – Turčan, V. 2007: Bronzové pozlátané nákončie z Bojnei I. In: K. Pieta – A. Ruttkay – M. Ruttkay (edd.), Bojná. Hospodárske a politické centrum Nitranskeho kniežatstva. Nitra, 167–172.
- Benešová, J. 1995: Příspěvek ke slovanskému osídlení východních a severovýchodních Čech, *Pojizerský sborník* 2, 110–141.
- Capelle, T. 1968: Karolingische Schmuck in der Tschechoslowakei, *Slovenská archeológia* 16, 229–244.
- Capelle, T. 1976: Die frühgeschichtlichen Metallfunde von Domburg auf Walcheren 2. *Nederlandse Oudheden* ROB, sv. 5. Amersfoort.
- Čech, P. 2004: Žatec a jeho podoba v 10. století. In: P. Holodňák – I. Ebelová (edd.), Žatec. Praha, 59–66.
- Čilinská, Z. 1982: Dve pohrebiská z 8.–9. storočia v Komárne, *Slovenská archeológia* 30, 347–393.
- Galuška, L. 2013: Hledání původu. Od avarských bronzů ke zlatu Velké Moravy. Brno.
- Hrubý, V. 1955: Staré Město. Velkomoravské pohřebiště „Na valách“. Praha.

5 Češov byl „odkoven“ organizovanými výpravami detektorářů z Holandska. Nálezy, jimiž disponujeme, jsou tak spíše jakési „paběrky“.

6 Na hradiště se přitom váží karolínské předměty ve středních Čechách, včetně nově nalezených karolínských mincí (*Lutovský – Videman 2011; Militký – Profantová – Videman 2013*).

- Klanica, Z. 1990: K počátkům staromoravského kostrového pohřbívání. In: L. Galuška (ed.), Staroměstská výročí. Brno-Uherské Hradiště, 57–64.
- Lutovský, M. 2013: Raně středověké nákončí opasku z Hradska u Mšena, okr. Mělník, Archeologie ve středních Čechách 17, 727–730.
- Lutovský, M. – Videman, J. 2011: Nález denárů Karla Velikého z hradiště Hradec u Hudčic, okr. Příbram, Archeologie ve středních Čechách 15, 523–537.
- Militký, J. – Profantová, N. – Videman, J. 2013: Pozdně římské mince a denár Karla Velikého (768–814) z areálu hradiště Tismice, okr. Kolín, Numismatický sborník 27, 179–190.
- Profantová, N. 1992: Awarische Funde aus den Gebieten nördlich der awarischen Siedlungsgrenzen. In: F. Daim (ed.), Awarenessforschungen II. Wien, 605–778.
- Profantová, N. 2011: Karolinské importy a jejich napodobování v Čechách, případně na Moravě (konec 8.–10. století). In: V. Turčan (ed.), Karolínska kultura a Slovensko. Štúdie. Sborník Slovenského národného múzea. Archeológia - Supplementum 4. Bratislava, 71–104.
- Profantová, N. 2012: Nově získané kovové předměty z hradiště Češov a jeho okolí, Archeologie ve středních Čechách 16, 315–320.
- Profantová, N. 2014: Avarské nákončí z Českého Meziříčí, okres Rychnov n. Kněžnou. In: M. Novák – P. Burgert (edd.), Sborník k počtě J. Kalfersta. Hradec Králové, 253–256.
- Profantová, N. – Kašpárek, F. 2012: Depot železných předmětů z Mlékosrb, okr. Hradec Králové a další blízké nálezy z východních Čech, Východočeský sborník historický 21, 77–95.
- Profantová, N. – Lutovský, M. 1996: K nálezům z raně středověkého pohřebiště u Libčan, Archeologické rozhledy 48, 141–143.
- Profantová, N. – Rypka, L. 2010: Dvě bronzová kování ze severozápadních Čech a problematika jedné dílny, Archeologie ve středních Čechách 14, 798–806.
- Profantová, N. – Vích, D. 2008: Raně středověké osídlení Malé Haně na pomezí Čech a Moravy, Přehled výzkumů 49, 133–164.
- Profantová, N. – Vích, D. 2012: Zlacený vrchlík z Bošina (okr. Ústí nad Orlicí) a problém dokladů přítomnosti raně středověké elity ve východních Čechách. In: J. Doležel – M. Wihoda (edd.), Mezi raným a vrcholným středověkem. Brno, 197–207.
- Sklenář, K. 1992: Archeologické nálezy v Čechách do roku 1870. Prehistorie a protohistorie. Praha.

A LUXURIOUS CAROLINGIAN STRAP HOLDER AND A STRAP END FROM KOSIČKY, HRADEC KRÁLOVÉ DISTRICT

A cast gilded strap holder belonging to a buckle with chip-carved decoration (Fig. 2:1, 2) was discovered by a detectorist in the cadastral area of Kosičky (Fig. 1). The decoration of the strap holder has exact analogies both in Moravia (cemetery at Staré Město „Na valách,” grave 114/51; Fig. 2:3) and in England. A somewhat more sophisticated version of this decoration was observed on strap ends from Modrá in Moravia (grave 22) and the hillfort of Bojná I in Slovakia (Fig. 2:5).

Both the decorative motif and technique are typical of Carolingian art (cf. Capelle 1976). The buckle with the strap holder was probably manufactured in the first or second third of the 9th century. Apart from the strap holder, also an incomplete castellated strap end from the end of the Avar period, i.e. from the close of the 8th century, was found nearby (Fig. 2:4).

Contemporary 9th century settlement is known from the neighbouring cadastral area of Mlékosrby in the form of a hoard of iron objects. 9th century finds are also known from Libčany, east of Kosičky. The hoard may have been related to a road leading to Poland. These luxurious finds show some kind of connection to roads, the absence of any linkage to hillforts is surprising. It is not certain whether the strap holder arrived from the west or through an intermediary, from Moravia. If it belonged to a member of the local elite, it might have got into the country with some delay, in the late 9th or 10th century.

Fig. 1. Kosičky, Hradec Králové District, location of the finds

Fig. 2. Strap holder (1, 2) and strap end (4) from Kosičky and their analogies (3 Staré Město, 5 Bojná), strap end from Libčany (6)

NAĀA PROFANTOVÁ

ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV AV ČR, PRAHA, V. V. I., LETENSKÁ 4, 118 01 PRAHA 1
profantova@arup.cas.cz